

Hanna-Mari Ikonen

Epävarma työ, yrittäjätapaisuus ja paikkatunne: syrjäseudun naisen esimerkki

Abstrakti

Artikkelissa tarkastellaan työelämän epävarmuutta yksilön kokemana. Artikkelissa esitetään, että yrittäjyys ja palkkatyö eivät ole toisistaan irrallisia toimeentulomuotoja, vaan epävarmaksi käyneessä työelämässä nämä voivat vuorotella. Yrittäjätapaisia käytäntöjä vaaditaan sekä itsensä työllistäjänä että toisen palveluksessa, mutta kumpikaan toimeentulomuoto ei takaa pysyvyyttä. Analyysi käsittelee yhden yrittäjyyden ja palkkatyön välitilassa olevan syrjäseudun naisen haastatteluaineiston illustroimana sitä, miten työtilanteen ja toimeentulon epävarmuus vaatii monenlaista sietämistä ja hallintaa. Artikkelissa tunnistetaan työn ja sitä kautta koko elämän epävarmuuden hallinnan keinoja. Analyysi osoittaa myös, miten paikka ehdollistaa työmahdollisuuksia ja toiveita. Mahdollisuus pysyä tärkeäksi koetussa asuinpaikassa voi olla merkityksellinen arkisen onnen ja pysyvyyden tunteen tuoja tilanteessa, jossa muu ympärillä muuttuu tavoilla, joihin on vaikea itse vaikuttaa.

Johdanto

Ennustamattomuus ja tilapäisyys luonnehtivat nykyistä työelämää, minkä seurauksena muutakin elämää vaivaa prekaari tila. Kun vanhat instituutiot menettävät kykynsä tarjota vakautta, luotettavuutta ja ennustettavuutta, yksilöt jäävät omilleen. Tällöin olisi huolehdittava omasta työllistyvyyskyvystään tai luotava työkin itse. (Esim. Adkins & Jokinen 2008; Jokinen ym. 2011; Mäkinen 2012.) Työ on silti epävarmaa. Työn perässä muuttaminen ei ole kaikille vaihtoehto, vaan juuri paikassa pysyminen voi olla tärkeä epävarmuuden sietämiskeino. Tällöin toimeentulovaihtoehtona tulee esille yrittäjyys. Myös yhteiskunta pyrkii istuttamaan kansalaisiin

yrittäjyyden eetoksen, joka yhtäältä saa toimimaan yrittäjätapaisesti toisen palveluksessa ja toisaalta kantaa itsensä työllistämiseen asti. Yrittäjyyteen tai yrittäjätapaisuuteen siirrytään myös esimerkiksi yritysten ulkoistamien toimintojen ja vuokratyön lisääntyessä. Yrittäjyys ei ole kuitenkaan yksioikoinen tai pysyvä ratkaisu.

Artikkelissa kysyn, millaista on yrittäjyyden ja palkkatyön välimaastossa eläminen, ja paikannan sen konkreettiseen haastatteluesimerkkiin. Seuraan epävarman tilanteen hallitsemis- ja sietämiskeinoja. Tarkastelen, toimivatko yrittäjätapaisuuden ja paikkatunteen käsitteet toimintaa merkityksellistävi-

nä termeinä. Nämä käsitteet näyttävät peilaavan työtilanteen ja koko elämän epävarmuuksia, ja niiden tarjoamalla resursseilla vastataan epävakauteen. Aikaisempien tutkimusten perusteella on selvää, että paikkatunne jäsentää ihmisten tekemiä ratkaisuja; paikka rajoittaa mutta sen koetaan antavan myös voimavaroja (Heikkilä 2011; Högbacka 2003; Ikonen 2008; 2012; Tolonen 2005; Varis 2005). Yrittäjätapaisuuden puolestaan olen johtanut sellaisista kriittisen työelämäntutkimuksen keskusteluista, joissa havaitaan yksilöllisyyden, potentiaalisuuden, nopealiikkeisyyden, joustavuuden ja valmiina olemisen ohjaavan työllistymistä ennemminkin kuin ahkeruuden, lojaalisuuden ja muodollisten kvalifikaatioiden (Adkins 2008; Holvas & Vähämäki 2005; Julkunen 2008; Veijola & Jokinen 2008; Vähämäki 2009).

Artikkelin empiirisenä aineistona on yksi haastattelu, joka on osa laajempaa maaseudun naisyrittäjien työtä ja arkea käsittelevää kysely- ja haastatteluaineistoa (ks. Ikonen 2008; 2012). Kyseisessä haastattelussa äänen saa syrjäisellä maaseudulla asuva eronnut kahden lapsen äiti, joka elää suutariyrittäjyyden ja osa-aikaisen kenkäalan myyntityön välitilassa. Haastattelua käytetään esimerkkinä siitä, millaisin tavoin nykyajan työelämän prekaarisuus ja ennustamattomuus osuvat yksilöön ja vaativat erilaisia sietämisen ja hallitsemisen keinoja. Ihmiset ovat eri tavoin resurssoituja hallitsemaan epävarmuuksia, mutta samalla huomionarvoista on, että nykyään kenenkään on hankala ennustaa työmarkkinoiden ja paikallistalouksien liikkeitä. Lisäksi yksilön oma elämä ja perhetilanteet vaihtuvat, mikä vaikuttaa avautuviin toimintastrategioihin. Monet seikat eriyttävät työelämäkokemuksia; ei ole yhtä prekaarin työntekijän kokemusta. Kuitenkin myös artikkelin esimerkkihaastattelu nostaa esiin yleisesti työelämässä ja taloudessa havaittuja ilmiöitä. Ilmiö on siis jaettu, mutta sen ilmiäiset ja kokemukset eriytyvät.

Lähden yrittäjyyden tematiikasta ydinajatuksen ollessa se, että yrittäjyys ei ole palk-

katyöstä tai muusta toimeentulosta irrallinen asia, vaan yrittäjätapaisuuden käsite kuvaa näiden yhä tavallisemmiksi käyviä yhtymäkohtia. Yhtenä tehtävänä on avata keskustelua yrittäjyyden ja palkkatyöläisyyden yhteyksistä nopeasti muuttuvan työelämän vaatimuksissa. Pohdin ensin sekä yrittäjyyden että yrittäjänkaltaisen toimintamallin eli yrittäjätapaistumisen lisääntymistä ilmiönä paikantaen sen erityisesti syrjäseutujen rakennemuutokseen. Yrittäjyyttä ja yrittäjätapaisuutta rinnastan prekaarille elämälle tyypilliseen epävarmuuteen ja ennustamattomuuteen. Esittelen tämän jälkeen aineistona olevan haastattelun, sen käyttötavat ja suhteen muuhun aineistooni. Haastattelua käsittelemme epävarmuuden kärjistymisen ja paradokseja tuottavien hallintakeinojen näkökulmasta. Tarkastelen myös asuinpaikan merkitystä epävarmuudessa. Lopuksi vedän yhteen epävarmuutta aiheuttavia tekijöitä, yksilöllisiä tapoja hallita niitä sekä katson mahdollisuuksia ja uhkia laajemmassa työelämän perspektiivissä.

Prekaari yrittäjä ja yrittäjätapaistuminen

Keskustelu siitä, että koko yhteiskunnan ja kaikkien työntekijöiden toimintamallien pitäisi saada vaikutteita yrittäjyydestä, on jatkunut pitkään. Yrittäjyys myöhäiskapitalistisen Suomen pelastajana nähdään laajasti välttämättömänä kehityskulkuna, kun valtio ei vapaassa globaalissa kilpailussa pysty tai halua huolehtia kansalaistensa hyvinvoinnista entiseen malliin. Kansallisvaltio kaipaa ihmisiä, joilla on yrittäjämäinen asenne, ihmisiä, jotka työllistävät itsensä yrittäjinä ja ympäristön, joka on yrittäjyydelle myönteinen. Yrittäjyyspuhe on retoriikan ohella realisoitunut poliittisiksi toimenpiteiksi. Yrittäjäistyminen ei ole vain viime vuosien eikä vain suomalainen ilmiö, vaan sama trendi näkyy muuallakin länsimaissa. Esimerkiksi Tony Watson (2009) toteaa, että 1990-luvulla uusliberalistiset argumentit yrittäjyyden

kulttuurista löivät läpi Isossa-Britanniassa (myös du Gay 1996; Obgor 2000). Tällöin alettiin laajasti hyväksyä, että juuri yrittäjyyden arvot ovat tärkeitä ja niiden kautta päästään arvon lisäykseen ja taloudellisen kasvun vauhdittamiseen.

Yrittäjyyden lisäämisen vaatimuksista ei tunnu tulevan loppua. Kansalaisia kehoitetaan yhä aktiivisuuteen, aloitteellisuuteen ja itsensä vastuuttamiseen passiivisuuden sijaan (Keskitalo-Foley ym. 2010, 15). Vaatimuksia ei välttämättä esitetä suoraan vaan ihmiset sisäistävät hallinnan, vastuun ja sisäisen yrittäjyyden ilman että heidän autonomiaansa muodollisesti puututaan (Miller & Rose 2010); puhutaan yrittäjämistä (Rose 1992) ja itsen alistamisesta (Vähämäki 2009). Yrittäjyyskasvatus on jo vuodesta 1994 lähtien läpäissyt virallisesti kaiken opetuksen koulujen opetussuunnitelmissa (Komulainen ym. 2010), mutta silti kouluja arvostellaan yrittäjyyskasvatuksen huonosta toteuttamisesta (Seikkula-Leino 2007). Kuitenkaan edes kasvattamalla nuoret ja työikäiset yrittäjähenkisiksi ihmisiksi ei pystytä hallitsemaan vanhoista hallintalogiikoista riistäytyneen talouden toimintaa. Kansalaisten on tarkoitus oppia, että julkisiin järjestelmiin ei voi juuri turvata, joten he oppivat myös, että on totuttava hallitsemaan itse itseään ja turvattava vain itseensä. Yksilö vastuutetaan asioista ja muutoksista, joihin hän ei yksin pysty paljonkaan vaikuttamaan. Tällöin epävarmuuden siedon ja hallinnan tarve pätee lähes kaikkiin työmuotoihin, vaikka se on vanhastaan tuttua ja tyypillistä erityisesti pienyrittäjille.

Näin koko (työ)elämä yrittäjätapaistuu. Siksi "[m]oninaisista subjektiivisuuksista muodostuva prekaarien työläisten joukko, *prekaari väki*, tarjoaa kattavimmat elämien repertuaarit kuin nykyisin tarjolla olevat enemmistömallin vaihtoehdot, kuten palkkatyöläinen/yrittäjä/opiskelija" (Meriläinen 2011, 160). Sekä palvelutalouden alin, rutinitöitä tekevä joukko että yläpää, tietotalouden luova luokka, jakavat tunteen tulevai-

suuden radikaalista epävarmuudesta, työsuojimusten väliaikaisuudesta ja sosiaaliturvan epävarmuudesta. Kuitenkin prekaarisuus on erityinen uhka työnjakohierarkian keski- ja alaportilla, joissa työelämän joustavuus tarkoittaa tulojen katkonaisuutta ja köyhyyttä (Peltokoski 2012, 98). Kun ainoat asiat, joita voi ennustaa tapahtuvan, ovat epävarmuus ja muutos, halu hallita itse omaa elämäänsä on johtanut itsensä työllistämisen näkemiseen houkuttelevana (Ross 2009, 6; myös Precarias a la deriva 2009; Standing 2011). Itsensä työllistäjät on kuitenkin vasta äskettäin alettu nähdä prekaareina työläisinä, joten heidän kokemuksiinsa ei ole kiinnitetty paljon huomiota epävarmuutta ja väliaikaisuutta tutkittaessa (ks. kuitenkin Precarias a la deriva 2009; Syrjälä 2012). Anna Kontula ja Mikko Jakonen (2008, 46) toteavatkin, että työelämän tutkimusinstituutio on toistaiseksi nojannut palkkatyönormiin ja on siksi kykenemätön välittämään ajankohtaista ja monipuolista tietoa työelämän arjesta.

Yrittäjien sosiaalisten asemien kuvaamiseen löytyy tällä hetkellä niukasti käsitteistöä. Tilastokeskus jakaa ammattiasemat vain palkansaajiin ja yrittäjiin, vaikka yrittäjienkin ryhmä on erittäin heterogeeninen ja ihmiset voivat olla vuoronperään ja jopa samanaikaisesti molempia. Lisäksi asenteellisesti ihannepalkansaaja toimii kuin yrittäjä. Yrittäjänä toimiessaan esimerkiksi tässä artikkelissa seurattu entinen suutari on "tuotantovälineiden omistaja", mutta muusta luokka-asemasta, kuten taloudellisista mahdollisuuksista, koulutustaustasta, mausta ja kulutustottumuksista, ei pelkkä yrittäjäsema kerro. Yrittäjien sosioekonomista asemaa pitäisikin katsoa tarkemmin, sillä lähes puolet yrittäjistä on itsensä työllistäjiä eli eivät työllistä muita, heidän määränsä on nousut jyrkästi ja monella on matala tulotaso ja korkea köyhyysaste (Palkkatyöläinen 2011). Onkin todettu, että "[s]osiaaliluokan kohdalla yrittäjyys näyttää olevan erityisesti se luokka, joka jaottelee hyvä- ja huono-osaisuutta. Huono-osaisia löytyy keskimääräistä useam-

min niistä, jotka ovat aloittaneet yritystoiminnan tarkastelujaksolla” eli välillä 1970 ja 2000, ja tämä koskee nimenomaan naisia (Kainulainen 2006, 380–381).

Yrittäjiäkin on hyödyllistä tarkastella kulttuuristen käytäntöjen, identiteettien ja tällaisten luokkaeron nyanssien kautta. Tällöin luokka on ennen kaikkea yhteiskunnallinen ja kulttuurinen positio ja resurssi (Tolonen 2008, 10). Yrittäjyyden asema muuttuu juuri prekaarissa maailmassa, kun itse kunkin olisi oltava asenteeltaan yrittäjämäinen ja kun konkreettista yrittäjäksi siirtymistä tapahtuu ulkoistamisen ja freelanceriksi johdattamisen kautta. Siten yrittäjien taustat, maut ja muut yhteiskuntaluokan indikaattorit sekoittuvat lisää. Myös epävarmuuden sietämisen ja hallinnan tekniikat tulevat tutuiksi yhä moninaiemmalle palkkatyöläis- ja yrittäjäjoukolle.

Yrittäjä-työntekijä eli *entreployee* (saksaaksi *Arbeitskraftunternehmer*) on Hans Pongratzin ja Günter Vossin (2003) termi, jolla viitataan juuri itse itseään yrittäjämäisesti hallinnoivaan työntekijään. Työntekijä ottaa itse vastuun myös siitä, mikä on ennen ollut työnantajan tehtävä. Hän manageroi työaikaansa, työnsä sisältöä, laatua ja verkostojaan ajasta ja paikasta riippumatta. Kuitenkaan nämä vaatimukset ja käytännöt eivät suoraan johda yrittäjyyteen yhdistettyyn itsenäisyyteen, vaan yhtiön tulostavoitteet asettavat viimekätiset, toisinaan vaihtuvat ja vaikeasti ennustettavat ehdot. Yrittäjä-työntekijän hahmon muodostumisessa on myönteisiä puolia, kuten passiivisen työntekijän vaihtuminen itselleen mahdollisuuksia luovaksi toimijaksi, joka pystyy käyttämään hankkimiaan taitoja muidenkin työnantajien palveluksessa työpaikkaa vaihtaessaan. Jos omat kykynsä pystyy tuotteistamaan ja markkinoimaan, voi pelata taitavasti uusilla työmarkkinoilla. (Pongratz & Voss 2003, 6–8.) Ongelma on, että näitä kykyjä ja tällaisia töitä on tarjolla vain rajoitetulle joukolle, eikä näennäisestä vapaudesta huolimatta tähän joukkoon pääse kuka tahansa samanlaisilla ponnisteluilla (myös Peltokoski 2012).

Syrjäseudut, yrittäjyyden lupaus ja naiset

Haastattelemani vähän koulutettu maaseudun yksinhuoltajanainen ei ole ainoa esimerkki ihmisestä, jolle uuden työn mahdollisuushorisontti ei avaudu kovin laajana. Tutkimukset jättävät usein huomiotta paikallisten työmarkkinoiden tarjonnan ja ylipäätään sen, että aina töitä ei etsitä suurkaupungista, vaikka kymmenien kilometrien työmatkoihin syrjäseudulla oltaisiinkin valmiita. Työpaikkatarjonta ja työntekijöille asetetut vaatimukset värittyvät siis paikan mukaan (McDowell 2009; Tolonen 2005; Varis 2005).

Aluekehittämisessä yrittäjyyteen pannaan paljon toivoa. Kun syrjäalueiden rakenteelliset ongelmat, kuten elinkeinorakenteen muutos, väestön ikääntyminen ja poismuutto, ovat jatkuneet pitkään ja valtiolliset turvakenteet ovat höllentyneet, jäljelle jääneitä työikäisiä ja potentiaalisia uusia asukkaita houkutellaan hankkimaan toimeentulonsa nimenomaan yrittäjinä. Yrittäjäksi ryhtyville suunnataan erilaisia kansallisia ja EU:n maaseutu- ja rakennerahastotukia. Maaseutupolitiikassa lähdetään siitä, että maatalojen on oltava uusiutumiskykyisiä, niihin on liitettävä muuta yrittäjyyttä ja kokonaan maataloudesta irrallista yrittäjyyttä on syytä kehittää. Maatiloista kolmanneksella harjoitetaan myös muuta yritystoimintaa kuin maataloutta, tyypillisimmin koneurakointia (Maatalouslaskenta 2010). Uusia liiketoiminta- ja toimeentulomahdollisuuksia nähdään esimerkiksi hoiva- ja muussa palveluyrittäjyydessä sekä vaihtoehtoisessa energiatuotannossa. Elintarvikkeiden jalostaminen ja matkailuyrittäjyys ovat lisäksi potentiaalisia aloja. (Suomen maaseudun kehittämisstrategia 2007–2013.)

Syrjäseutujen tilanteessa naistenkin ”käytännöllisempään potentiaaliin” kiinnitetään huomiota. Yrittäjäksi ryhtymisen hyötyä pidetään kahtalaisena: alueet hyötyvät ja naiset ”emansipoituvat” itsenäisinä yrittäjinä. (Ikonen 2008; myös Koski & Tedre 2004.) Maaseudulta muuttaa erityisesti naisia ja

nuoria, ja tämä kehitys nähdään tarpeellisenä pysäyttää, jotta väestörakenne pysyisi tasapainoisena. Pääsääntöisesti maaseudulla asuvat naiset työllistyvät samoille aloille kuin kaupungeissa asuvat. Maatalous työllistää maaseudun työikäisistä naisista joka viiden-
 nen (Suomen maaseudun kehittämissstrategia 2007–2013). Maaseutuyrittäjistä naisia on maatalous mukaan lukien kolmannes eli noin 23 000 naisyrittäjää (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2004). Koko Suomessakin naisyrittäjien määrä on korkea: kolmasosa kaikista yrittäjistä maatalous poisluettuna on naisia (79 400 naisyrittäjää, mikä on EU-maiden suurin luku) (TEM 2010, 18). Huolimatta naisyrittäjien suuresta määrästä hallitus on asettanut tehtäväkseen lisätä naisyrittäjien osuuden 40 prosenttiin (mt., 26). Määrän lisääminen nähdään tärkeäksi juuri kansallisen kilpailukyvyyn ja naisten työvoimareservin takia. Naisyrittäjyyden edistäminen parantaa työllisyyttä sekä sukupuolten ja alueiden tasa-arvoa. Hallituksen asettaman naisyrittäjyyden edistämisyöryhmän raportissa korostetaan, että juuri nyt on avautumassa paljon mahdollisuuksia naisten yrittäjyydelle, koska elinkeinorakenne muuttuu ja palveluiden kysyntä kasvaa. (Mt.)

Aineisto ja menetelmä

Usein yrittäjiä tai mitä tahansa työntekijöitä tutkitaan vain yhtenä hetkenä, mikä antaa helposti liian vakaan kuvan yrittäjänä toimimisesta tai työurasta. Tämän artikkelin haastatteluvaa olen seurannut pidempään. Analyysi perustuu ensinnäkin yrittäjyyden ja palkkatyön välimaastossa olevan naisen haastateluun, joka toteutettiin vuonna 2009. Tämän lisäksi analyysissä ovat taustalla saman naisen haastattelussa seitsemän vuotta aiemmin esittämät ajatukset. Nainen on osa postikyselyaineistoa, johon vastasi 132 Pohjois-Karjalassa ja Pirkanmaalla toimivaa maaseudun naisyrittäjää. Lisäksi olen haastatellut kahteen ottee-

seen osaa kyselyyn vastanneista, myös tämän artikkelin esimerkkiä. Haastatteluihin osallistui ensimmäisellä kerralla 18 henkilöä, mutta seurantahaastatteluihin ei näistä kahta saatu haastateltua. Tämä koko aineisto taustoittaa tämän artikkelin analyysien tulkintoja.

Aiempien haastattelujen perusteella tietoisin haastateltavien taustoista, elämäntilanteista, asuinpaikkaa koskevista käsityksistä ja yrittäjänä toimimisen kokemuksista. Seurantahaastattelussa tilannetietoja ja nais- sekä maaseutuyrittäjyyden kokemuksia päivitettiin ja muutoksista keskusteltiin. Haastatelussa käsiteltiin kolmea laajaa teemaa sovellettuna jokaisen sen hetkiseen tilanteeseen. Teemoja olivat naisten työtilanne ja työ, oli se yrittäjyyttä tai muuta toimintaa, heidän suhteensa asuinpaikkaan ja siihen liittyvät käytännöt sekä sukupuoleen liittyvät kysymykset, kuten sukupuolen merkitys työhön liittyvissä käytännöissä ja perheen sisäisissä toimintatavoissa.

Artikkelin kohteeksi valitsemani suutariyrittäjyyden ja myyntityön välimaastossa elävä nainen on esimerkki sekä ajan että yksilöllisten työurien epävarmuudesta ja siitä, miten epävarmuuksia pyritään hallitsemaan ja mitä potentiaalisia tulevaisuuksia itselle kerrotaan. Palkkatyö ei ole pysyvää, eivät edes aiemmin paikkakuntaa työllistäneet teollisuudenalat tai peruspalvelut. Myöskään itsensä työllistäminen ei ole mutkatonta. Talous on usein epävarmuuden taustalla; toisaalta päätöksiä tehdään laajemmista taloudellisista kysymyksistä varsin irrallaan – taloudesta huolimatta. Tämä haastateltava jakaa muiden tutkimieni naisyrittäjien tilanteen esimerkiksi siinä mielessä, että hän on tehnyt työtä koskevia ratkaisujaan suhteessa siihen, mitä hän pitää perheensä parhaana ja mikä on asuinpaikassa mahdollista. Lisäksi muutamat muutkin tutkittavat elävät yrittämisen ja muiden toimeentulomuotojen välimaastossa. Käytän suutarin haastattelua laajemminkin ajankuvaa ilmentävänä esimerkkinä erityisesti toimeentulomuotojen puna-roimisesta palkkatyön ja yrittäjyyden välillä.

Tarkastelen yrittäjän haastattelua erityisesti muutoksen kokemisen sekä sen vaikutusten ja hallinnan näkökulmasta. Oman elämäkulun kokemusta ja hallintaa ja sen menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden asettamista yhteiskunnalliseen kerrontakontekstiinsa voi tarkastella narratiivisuudella (esim. Herman 2009). Matti Hyvärinen ja Varpu Löyttyniemi (2005) summaavat, että kertomusten kautta ymmärretään ja hallitaan menneisyyttä, niissä rakentuvat ihmisten identiteetit, ne suuntaavat toimijoita tulevaisuuteen ja jäsentävät eettistä paikkaamme maailmassa, niissä jaetaan ja tehdään ymmärrettäväksi kokemuksia sekä välitetään tunteiksi oletettuja ja jaettuja käsityksiä kulttuurista. Samalla kertomus syntyy aina (uudelleen) kertomisen hetkellä, eli haastateltava yhdessä haastattelijan kanssa rakentaa ja ymmärtää itseään uudelleen jokaisella kertomiskerralla. Muutos ja prosessi ovat kertomuksen osia, jotka tekevät sen tutkimuksen kiinnostavaksi. Paul Ricoeurin (1991) mukaan narratiivit kutovat heterogeenisiä elementtejä yhteen yhdessä tarinassa ja yksittäisiä tarinoita laajempiin sosiaalisiin narratiiveihin. Narratiivit linkittävät mennyttä, nykyisyyttä ja tulevaa yhteiskunnallisessa kontekstissaan ja sopivat siksi analyysimenetelmäksi haastatteluun, jossa arvioidaan omaa nykytilannetta suhteessa menneeseen ja tulevaan työelämään.

Haastatteluni eivät varsinaisesti tähdänneet tarinoiden kertomiseen, vaan narratiivisuus on vasta analyysiä ohjaava ajattelutapa. Kiinnitän huomiota siihen, mitä haastateltava on valinnut kertoa tilanteestaan sekä miten hän ymmärtää toimintamahdollisuutensa ja itsensä toimijana. Kuitenkin keskityn tässä artikkelissa vain tiettyihin teemoihin enkä juuri pureudu kertomisen tapaan. Koostan tulkinnan siitä, miten työn muutoksista kerrotaan erityisesti työ-, yrittäjä- tai ammatillisen itsen perspektiivistä sekä äitinä ja maaseudun asukkaana. Luen tutkimuskysymyksen ohjaamana esille epävarmuuden työstämisen tematiikkaa.

Suutarin saappaissa

Suutariyritystä pyörittänyt nainen on 45-vuotias. Hän on eronnut muutama vuosi sitten, toinen lapsista opiskelee jo muualla ja toinen käy peruskoulua kotoa käsin. Yritys ei ole tällä hetkellä toiminnassa. Tauon syynä on yrittäjän sairastuminen, jossa on mukana kovan työtahdin aiheuttamaa väsymystä ja joka ilmeni lopulta fyysisenä katkeamisena: käsikipu esti työnteon.

Ensimmäisen ja toisen haastattelun välisenä aikana nainen on eronnut miehestään ja lopettanut toistaiseksi yritystoiminnan, mutta silti hän ei ole harkinnut eikä suostu harkitsemaan muuttoa asuinseudulta, vaikka sopivia töitä ei ole valittavaksi asti. Kotitalo on äärimmäisen tärkeä. Se on lapsuuden kotitalo, vaarin rakentama, ja sen hän haluaa tarjota lapsille nyt ja lähitulevaisuudessa paikkana, jonne voi aina palata. Lapset voivat myöhemmin mahdollisesti käyttää sitä asuintalona tai kesäpaikkana ja siellä voi tehdä jälleen töitä yrittäjänä.

Nainen on ollut yrityksen tauolle laittamisen jälkeen erilaisissa palvelualan töissä, kuten grillikahvilassa ja huoltoasemalla kokkina. Haastattelun aikaan hän on osa-aikaisena työntekijänä kenkäkaupassa. Nainen on varovasti suunnitellut, että mahdollisesti pystyisi aloittelemaan jälleen yrittämistä siten, että tekisi esimerkiksi joulusesongiksi joitakin nahkatuotteita myytäväksi. Tällöin olisi osattava laittaa hyvin tarkat rajat työlle: kaikkea työtä ei voi ottaa vastaan eikä aika-tiloja saa asettaa liian kireiksi. Kaikki suutarintyöhön liittyvät elementit ovat miellyttäviä ja itsenäinen kokonaishallinta on tyydytystä tuottavaa – jos vain kokonaisuus pysyy hallinnassa. Tarvikehankinnat, tuotteiden suunnittelu, asiakaspalvelu ja varsinainen tekeminen pitäisi saada mahtumaan normaaliin työpäivään ja silti saada riittävästi tuloja työstä. Juuri yrittämisen kokonaisuus yhdistettynä muihin elämän vaatimuksiin on varsinkin naispuolisille pienyrittäjille tyypillisesti hankalaa.

Kun haastateltava aikoinaan vaihtoi alaa, kävi suutarikoulun ja ryhtyi yrittäjäksi, työ imaisi aluksi mukaansa mielekkyydellään. Ensimmäisessä haastattelussa tuore yrittäjä kertoo saaneensa ”valtavan innostuksen” suutarina toimimiseen ja ahnehtineensa lisäoppia ja työtä. Hänelle oli nopeasti kehitymässä suutariyrittäjän identiteetti. Sitten työ alkoi imeä liian syvälle eikä palautumisaikaa jäänyt.

Epävarmuuden kärjistyminen ja hallinnan paradoksi

Seurantahaastattelua hallitsee yrittäjyyden jättäminen, uuteen tilanteeseen siirtyminen sekä näiden vaikutusten arviointi ja tulevaisuuden pohdinta. Siirtymä pois yrittäjyydestä ei ole ollut tarkkaan harkittu, lopullinen tai täysin tyydyttävä päätös. Näin esimerkkiryttäjä kertoo nykytilanteestaan ja siihen ajautumisesta omin sanoin haastattelussa:

V: No se [yrityksen laittaminen tauolle] meni sen takia, että mulle tuli siinä semmoinen äkillinen, sillä lailla sairastumistilanne ensin ja luultiin, että se oli siitä työstä johtuvaa rasisushommaa. Sitten jouduin vähän enemmän tutkimuksiin, sit se ei ollutkaan pelkäämistä sitä. Ja sit siitä tuli pitkä sairasloma. Ja sitten työkokeiluna kokeilin tota suutarin hommaa tos niin, se ei sit vaan enää sujunut sillain, että sitä ei sitten paikat kestänyt enää, semmoisena täysaikaisena.

K: Joo.

V: Niin sitten mä rupesin hakee muihin töihin ja, mä oon nyt sit sillä tiellä vielä. Että mulle on se tos kun en oo halunnut sitä lopettaa enkä pois laittaa, että jos jonain päivänä vielä pääsen siihen takaisin tai sitten edes niin, että jos oon osa-aikaisena jossain muualla ja sitten teen osa-aikaisesti täs omassa myöhemmin. Että sillain yrittää sitten täydentää nuo päivät.

K: Joo. Missä sä oot nyt sitten töissä?

V: Tällä hetkellä mä oon kenkäkaupassa.

Jo ensimmäisessä haastattelussa esille tulivat kova kiire ja pitkät päivät, mutta silloin haastateltava ei vielä kerro niistä omina negatiivisina kokemuksinaan, vaan muiden huomautuksina. Nykyisen tilanteensa nainen kertoo olevan väliaikainen, joskaan hän ei tiedä kauanko se jatkuu ja millaisena suunnitelmia voi tulevaisuudessa toteuttaa. Vaihtoehtoja hän arvioi pyytämättäkin. Sanonta ”sillä tiellä vielä” kuvaa väliaikaisuutta ja sivupolulla olemista sekä sitä, että hän odottaa jonkinlaista perillepääsyä. Lähimenneisyydessä ja ehkä tulevaisuudessakin on muita pätkätöitä, mutta ”tällä hetkellä” työ on kenkäkaupan myyjä. Ajatukset ja identiteetti ovat vielä (tulevaisuudessa ehkä jälleen) suutariyrittäjän, mikä on ollut hänelle mieluinen ammatti. Tähän hetkeen ei voi jäädä, koska nykyinen työ on määräaikainen. Juuri tästä prekaarisuudesta seuraa pakko ennustaa tulevaisuutta, mutta koska tulevaisuuden sisäänrakennettu ominaisuus on juuri ennustamattomuus, tilanne on hauras ja jatkuvasti altis murtumille (Åkerblad 2011). Epävarmuuden siedon ja tulevaisuuden suunnittelun on oltava samanaikaista.

Entinen suutari kokee olevansa epävarmassa ja muutosvalmiutta edellyttävässä välitilassa, mutta nykyisessä työssä hän tunnistaa itsenäiseen yrittämiseen verrattuna hyviä puolia. Merkittäviä huonoja puoliakin on, eivätkä kaikki ongelmat tunnu olevan hallittavissa. Seuraavassa katkelmassa entinen yrittäjä arvioi muuttunutta tilannettaan palkkatyöläisenä.

V: Muuten tykkään ihan mahdottoman paljon, kaikki semmoinen stressi on nyt pois, mitä tietysti tuo oma yritys, mitä tos teki niin pitkiä päiviä ja ei kerinnyt lomaileen eikä mitään, niin kyllähän tää nyt on niinkun luksusta taas tää. Mutta tämmöinen osa-aikaisuus niin rahallisesti ja taloudellisestihan tää on ihan hirveä tilanne. -- Mutta sit muuten hen-

kisesti ja kaikki muuten, niin on hyvä ja siinä huomaa että tää ammatti-, tietotaito on siellä nyt tosi hyvä kans.

Hän pitää myönteisenä mahdollisuutta käyttää työssä aiempia taitojaan. Ammatti-identiteetin säilyttäminen hivelee itsetuntoa ja tuo tunteen, että on aiemmin saavuttanut jotain tärkeää, vaikka nykyisen työn helppouden korostaminen vihjaa oman kapasiteetin vajaakäyttöön. Ammattitaito ei välttämättä ole työnantajalle yhtä tärkeää. Tälle saattaisi riittää pelkkä oikeanlainen palveluasenne: feminiininen tapa kommunikoida asiakkaiden kanssa, hymyillä ja välittää (esim. Precarias a la deriva 2009, 160). Nykyisessä tilanteessa korostuu se suuri ongelma, että osa-aikainen myyjä ei ansaitse tarpeeksi. Käsityöalan yrittäjänä hän oli niin ikään pienituloinen, mutta silloin tuloja saattoi lisätä tekemällä enemmän töitä. Työvaltaisella alalla tämä tarkoitti pitkiä ja raskaita päiviä, mikä puolestaan kävi terveydelle liian rankaksi, erityisesti kun arkeen kuului muitakin velvollisuuksia. Taloudellisiin mahdollisuuksiin liittyvät kysymykset rajavat siis naisen ratkaisuja ja valittaviksi avautuvia vaihtoehtoja. Kun suutariyrittäjäyyskin oli aikoinaan ratkaisu päästä pois hankalien työaikojen ja lastenhoidon yhteensovittamisesta, hän näyttää kulkevan paradoksista toiseen, eivätkä keinot hallita niitä vaikuta kovin moninlaisilta. Haastateltava ei silti esitä sitä tutkijalle mieleen tulevaa, joskin ääneenlausumantonta asiaa, että joillakin saattaa olla valittavana muitakin kuin aina osittain huonoja ratkaisuja. Vaikka hän on nykytyön vaatimusten peräänkuuluttama aktiivinen toimija omassa elämässään, yksilöltä tuo toiminta vaatii jatkuvaa tasapainoilua toimeentulon, hyvinvoinnin ja jaksamisen välillä.

Helpon työn paradoksi

Kun kysyn, olisiko haastateltava ideaalitalanteessa mieluummin yrittäjänä vai palkkatyössä, hän kertoo, millä reunaehdoilla valit-

sisi yrittäjäyden. Kiinnostavaa on, millaiseen palkkatyöhön haastateltava vertaa yrittäjäyttä. Realistisesti mahdollinen palkkatyö on melko vähän taitoja vaativaa, heikosti palkattua eikä kovin haasteellista työväenluokkaita työtä (ks. Peltokoski 2012, 98). Se on keskiluokkaiseen ajan ja paikan rajojen yli tunkeutuvaan tietotyöhön verrattuna helppoa, mutta se on helppoa myös verrattuna itsensätyöllistämiseen. Nykyisessä palkkatyössä hyvää, ja haastateltavan tausta huomioiden harvinaista, on työn itsenäisyys. Se tekee muuten jopa liian helpon työn mielekkääksi. Itsenäisyyttä ja yrittäjätapaisuutta on kuitenkin vain sen verran, että työ ei johda riittämättömyyden, hallitsemattomuuden ja kiireen tunteisiin, kuten vaativampi palkkatyö tai varsinainen yrittäjäyys voisivat tehdä. Tässä työssä jatkuva ja näkyvä kontrolli puuttuu, joten itsenäisyydessään nykyinen työ muistuttaa hiukan yrittäjäyden parhaita puolia.

K: [...] jos sä saisit ihan vapaasti valita, että ois joku ihannetilanne, niin olisikö mieluummin yrittäjänä vai sitten palkkatöissä?

V: [V]alitsisin sen yrittäjäyden ja sen suutarihomman, ilman muuta. Joo, kyllä. Elikkä jos se olis niinkun semmoinen, että mä tietäisin että esimerkiks mä saisin sen siihen kaheksaan tuntiin, riittää, sen systeemin, ja siitä tulis se riittävä korvaus, ettei olis koko ajan huoli, että riittääkö raha ja vielä se että asiakkaat, todellakin ajallansa lunastaa tavaransa. Niin tota, kyllä ilman muuta, sen. Kyllä.

K: Joo.

K: Mutta helppoa on olla, nyt kun molemmat on nähtynä, palkkatyöt, yleensäkin koko elämäni ollut ja sitten toi oma yrittäjäyys, ja sitten kun mies on ollut yrittäjänä aina. On nähnyt ne nousukaudet ja laskukaudet ja hyvät ja huonot ja kaikki. Niin tota, kyllä toi tosi helppoa on olla vieraalla töissä, kun sä huolehdit vaan omat työajat ja hoidat työs kun-

nolla, ja saat lomas pitää. Siis sehän on ihan helppoa. Se on sillä lailla niinkun helppoa. Mutta sitten taas yrittäjyydessä, se on se oma itsenäinen, se on niinkun se mun juttu. Mut sen takia mä tykkään olla myös kenkäkaupassa, koska mun työnantaja ja kenkätehdas on [naapurikaupungissa], siel on toinen liike, ja mä hoidan täällä tätä liikettä sitten yksin, ja oon siinä myyntityössä yksin. Elikkä mä toimin täälläkin itsenäisesti. Elikkä siinä tavallaan se mun yrittäjyys on ollut hyvä semmoinen, että mä pystyn toimiin yksin.

Itsenäisyys on aikamme työelämässä yhtäältä välttämätön vaade – tulisi toimia kuin itse itsestään, työstään ja työllistymisestään vastaava *entreprenöör* – ja toisaalta kaukainen haave – luotetaanko minuun niin, että voin toteuttaa omia toimintatapoja? Aina ei sallita edes näennäistä itsenäisyyttä. Linda McDowell (2009) toteaa, että erästä kasvavaa palvelutyön muotoa eli kodeissa tapahtuvaa hoivatyötä tekeviltä puuttuu päivittäinen, välitön ylhäältä tuleva kontrollointi. Juuri itsenäisyys motivoi alan työntekijöitä, sillä kontrollin puute ei ole tavallista alemman taitotason työväenluokkaisissa töissä. Itsenäisyys on toki osin näennäistä; ei kenkäkauppaakaan ilman johdon linjauksia hoideta. Samalla autonomia ja autoritaarisuus ylittävät rajoja, kun mittaaminen ja arviointi ulottuvat yhä uusiin, myös keskiluokkaisiin työtehtäviin.

Koska suutarin tämä hetki on selvästi väli-tila ja tulevaisuuden odottamista, hän on ”antanut luvan” itselleen vähempään touhuamiseen. Toisaalta väliaikaiseksi mieltynyt tilanne ja helppo osa-aikainen työ mahdollistavat monipuolisemman arjen kuin elantoaan tauotta kasaan pinnistelevänä yksinyrittäjänä.

Mä oon kyllä ihan antanut ittelleni luvan pikkusen laiskotteluun täs näin, että mä oon hoitanut näitä muita asioita järjestykseen, isompia projekteja että omaan kotiin lämmitysasiat uusittu ja tämmöisiä näin. [...] mä vaan tuun kotiin ja laitan ruuan, ja nämä kotipuuhat. Ja nyt kun mä oon täs näin niin

oon yrittänyt hoitaa kaikkia hoitamattomia asioita, siivoilla varastoja, siivoilla hallia ja huolehtia tietysti, jos tulee autoihin remonttia, kaikkea. [...] ei oo viel ehtinyt tulla semmoista, että voi mitä mä tekisin. Mulla ei ehdi tulla aika pitkäksi yhtään, kun koko ajan on puuhaa, että aina jotain asiaa oon järjestämässä eteenpäin.

Haastateltava kertoo itsensä aktiivisena toimijana. Hän pyrkii ajattelemaan, että nyt on mahdollisuus tehdä itselle mielekkäitä asioita. Hän yhtäältä asettuu tarkoituksellisen, keskiluokkaisen *downshifistaajan* asemaan, jossa hidastetaan elämänrytmiä ja vetäydään työelämän kilpailusta (esim. Ikonen 2010). Toisaalta puheessa on epänormaali- ja väliaikaiseksi mieltynyt vaiheen vuoksi anteeksipyytelyn sävy. Hän on koko ajan valmiina vaativampaan työhön, kunhan vain paranee riittävästi. Käytännössä päivät ovat täynnä tapahtumia ja hän myöntää, että pelkää jäädä paikalleen. Takana on huoli nimenomaan työkyvystä, sillä hän kertoo tietävänsä ihmisiä, jotka eivät enää halua lähteä töihin kun sitä ei ole joka aamu tarvinnut tehdä. Haastateltavalle on itsestään selvää vastuuttaa itsensä olemaan jatkuvasti työllistymiskykyinen. Luen mukana olevan sisäistettyä käsitystä suomalaisesta ihannekansalaisesta, -työläisestä, -maaseudun asukkaasta ja ahkerasta sekä uhrautuvasta naisesta kuten myös Beverly Skeggsin (2004) kuvailemasta keskiluokkaisesta ideaalinaisudesta, johon työväenluokan nainen peilautuu. Haastateltavan kerrontaan näyttää sopivan Lauri Lahikaisen ja Katariina Mäkisen (2012) toteamus siitä, kuinka keskiluokkaisuuden ideaaliin pyrkiminen muokkautuu yhdeksi sisäistetyn kontrollin muodoksi.

Lojaalisuuden paradoksi

Haastattelussa on paljon tulevaisuusorientaatiota juuri siitä syystä, että tilanteen tietää väliaikaiseksi. Konkreettisista tulevaisuu-

den suunnitelmista puhuessaan haastateltava käyttää lojaalisuutta korostavaa retoriikkaa.

K: Mitä sulla on nyt sitten suunnitelmissa?

V: No, jos siellä nyt syksyllä sitten alkaa tää työvienti [eli töihin kysyminen] lisääntyy, niin totta kai mä sen sit teen kun mä oon luvanut niin.

Aikeissa on tehdä kesälomituksia ja sen jälkeenkin tarvittavia pätkiä kenkäkaupassa, vaikka haastattelussa käy ilmi, että mitään varsinaisia sopimuksia ei ole tehty. Työntekijä on lojaali pätkätyönantajalleen, minkä ei nykyisessä individualistisessa ura-ajattelussa pitäisi olla tarpeen. Puheessa on auttajan puhujapaikka: hän on muun muassa vielä viime aikoina sijaistanut muita työntekijöitä kenkäkauppaa edeltävässä työpaikassaan ”että saivat lomansa pidettyä”. Tälle naiselle oli myös yrittäjänä ollessaan äärimmäisen tärkeää pitää lupauksensa työn laadun ja aikataulujen suhteen, mistä hänen sairastumisensa osittain johtuikin. Nykytaloudessa toivotun yrittäjämäisen asenteen omaksuminen myös toisen palveluksessa ja melko rutiininomaisessa palvelutyössä on hänelle selviö. Silti samalla haastateltava tunnistaa ja osaa hyödyntää helpoksi mieltämänsä työn tarjoamaa mahdollisuutta erottaa työ ja vapaa-aika selvästi toisistaan (myös Käyhkö 2008, 263). Uuden talouden tyypillisissä keskiluokkaisissa tietotöissä tällaisen erottelun sanotaan olevan mahdotonta. Haastateltavallani lojaalisuus, yrittäjätapaisuus ja työn ja vapaa-ajan välinen selvä rajanveto kulkevat rinnakkain. Hänen on jossain määrin mahdollista yhdistää uuden ja vanhan työn piirteitä.

Jo ensimmäisessä, 2000-luvun alkupuolella tehdyssä haastattelussa yrittäjä tunnisti oman yrittämisensä tyylin. Nimitin sitä koskevaa kerrontaa hyvin tekemisen tulkintarepertuaariksi ja liitin hänet aineiston ekspansiivisten yrittäjien joukkoon: vaikka hänen yritysallallaan ei tavoitella valtavaa kasvua, hän oli erittäin innostunut, opinhaluinen

ja määrätietoisesti itseään kehittävä yrittäjä (Ikonen 2008). Silloin hän ei juurikaan tunnistanut tinkimättömyyteensä sisältyviä riskejä, vaan oli ennemminkin intonsa, uusien taitojen ja ammattiylpeyden kehittymisen pauloissa. Hän sinnitteli ilman lomaa, ja myöhemmin työ muuttui laajemminkin sinnitelyksi niin jaksamisen, ehtimisen kuin toimeentulonkin suhteen. Nyt hän tunnistaa selkeämmin, mikä tuolloin meni pieleen. Olisi pitänyt rajata oma, asiakkailta suljettu tila ja aika, ei olisi pitänyt olla niin ankara itselleen eikä ylpeä siitä, että osaa ja ehtii palvella kaikkia asiakkaita, eikä niin kiltti, että on jatkuvasti ventovieraiden käytettävissä. Itsestään ei kannattaisi antaa kaikkea, koska perusteellinen käsityötaito ei enää tule palkituksi, kuten esimerkiksi Richard Sennett (2002) ja Jussi Vähämäki (2009) päättelevät. Rajojen ylläpito, pikemmin kuin eri toimintojen tehokas yhteensovittaminen, olisivat jaksamisen avaimia (Jokinen 2010, 50).

Toiminta ja ajattelumallit olivat naistyypillisiä. Vaikka hän kertoo lopettamisesta äkinäisenä katkoksenä, silti yrityksen ollessa jo tauolla ja yrittäjän muissa töissä hän yhä ilmensi kiltteyttä ja lupauksen pitämistä: hän hoiti vielä erään miehen työharjoittelun yrityksessään, jotta ”me [sic] saatiin sen opiskelu kunnialla loppuun”. Hän sivuutti oman hyvinvointinsa, levon ja harrastukset, kun työn lisäksi lapset vaativat osansa. Hän on kokenut pakkoa ja haluakin toimia yhtäaikaaisesti eri elämänalueilla. Naistyypillistä on myös joustavuus, sopeutuminen ja venyminen asiakkaiden hyväksi. Lojaalisuus ja toisten huomiointi voivat poikia pieniä toimeentulossa auttavia työmahdollisuuksia, mutta ne käyvät raskaaksi ja estävät oman aseman ratkaisevan parantamisen.

Paikan takaama pysyvyys epävarmuuden keskellä

Paikan ominaisuudet – rajoitukset, voisi ulkopuolinen sanoa – ovat vaikuttaneet aikanaan

yrittäjien perustamiseen. Yrittäjä koulutettiin, vaihtoi alaa ja ryhtyi yrittäjäksi voidakseen hoitaa lapsensa joustavammin kuin viedessään heitä kahteen eri paikkaan hoitoon ennalta päätettyihin kellonaikoihin. Maaseudulla hoitopaikkoja on sopivalla etäisyydellä niukasti varsinkin, jos työaika poikkeaa normaalista virka-ajasta, joten elämä tuntui pelkältä lastenhoitojärjestelyltä. Myös omakotitalon vaatimien töiden hoitaminen ajallaan oli toiveissa. Ne työt olivat jo ennen eroa vaimon vastuulla, koska mies oli viikot poissa kotoa. Nyt tilanne on ”hoivattavien”, niin lasten kuin talonkin, suhteen muuttunut mutta edelleen nainen ottaa teini-ikäisten lastensa tarpeet huomioon arvioidessaan nykytilannetta. Hän merkityksellistää osa-aikatyön ja äitinä olemisen yhdistelmän myönteisesti: kun yrittäjänä ei sitenkään pystynyt säätelemään työtahtiaan, nyt palkkatyössä aikaa jää lasten rippi- ja valmistajaisjuhljen järjestelyyn. Myös vanhan talon töille on sittenkin enemmän aikaa kuin kotona työskentelevänä yrittäjänä. Paikka ja äitiys kulkevat käsi kädessä kautta haastattelun ja mitä ilmeisimmin kautta vuosien. Molemmat asettavat ehtonsa yrittäjyyden käytännöille ja muokkaavat toimijuutta.

Talosta on vaivaa, mutta se ei häntä vaivaa vaan tulevaisuutensa hän on suunnitellut kotitaloonsa; kuten ensimmäisessä haastattelussamme, edelleen työ on alisteinen asuinpaikkaan jäämiselle. Paikoilleen jääminen ei missään nimessä tule tulkituksi pakkona. Pysyminen on tavoite ja toivottu asiointi läpi aineistoni (Ikonen 2008; maaseutumaisen asuinpaikan merkityksestä myös Högbäck 2003; Silvasti 2001; Sireni 2002; Varis 1995). Halua jäädä osoittaa se, että kuudestatoista haastateltavasta yhtä lukuun ottamatta kaikki asuivat seuranta-haastatteluiden aikaan edelleen maaseudulla samassa kunnassa, vaikka kaksi olikin vaihtanut asuintaloo. Ainoa lähikaupunkiin muuttanut oli tehnyt sen pakosta eikä tuntenut olevansa kotonaan uudessa asuinpaikassaan. Halua jäädä asuinpaikkaansa on havaittu myös Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa -tutkimusprojektin haas-

tatteluissa, joissa tunnetaan jopa syyllisyyttä siitä, että ei olla valmiita muuttamaan etelään (Heikkilä 2011, 45). Nämä ihmiset ovat huolissaan, ovatko riittävän aktiivisia, kun eivät ole valmiita lähtemään, mutta samalla he kokevat, että paikka antaa heille pysyvyyttä, jota työ ei anna.

Paikoillaan pysymisessä on usein kyse välttämättömyydestä väittää esimerkiksi Skeggs (1997; 2004): lähteä ja liikkua voivat parhaiten toimeentulevat, kun taas työväestön on jätävä paikoilleen. Toisaalta on niinkin, että välttääkseen huono-osaisuuden olisi liikutettava, kuten lähde etsimään töitä etelästä (Suomessa) tai ulkomailta (Suomeen tulijoita ovat esimerkiksi virolaiset rakennusmiehet). Erityisesti miesten jääminen paikoilleen yhdistyy jonkinlaiseen surkeuteen, peräkammarin poikuuteen. Tilastot todistavat, kuinka miehet jäävät ja naiset lähtevät (Högbäck 2000, Suomen maaseudun kehittämisstrategia 2007–2013, 9). Irlannissa on todettu, että syrjäseuduille jäävillä miehillä on vähemmän koulutuksellisia kvalifikaatioita ja sosiaalista liikkuvuutta kuin naisilla, jotka muuttavat (Ní Laoire 2001). Paikka ja spatiaalisuus ovat epäsuoria tapoja puhua luokasta: se, mistä olemme, missä asumme ja olemme lähteneet vai jääneet määrittää meitä (Keith & Pile 1993; Tolonen 2005).

Suutari ei halua joutua kuulumaan lähti-jöiden joukkoon. Hän on ”niin pienestä” halunnut jäädä kotitaloonsa, johon otetut remonttilainat on pian maksettu, että hän ei ”todellakaan lähde”. Tunneperäinen kiinnityminen johonkin paikkaan on yleisinhimillinen tunne, jossa kokemukselle ei välttämättä löydy sen järkipäisempää selitystä kuin ”it must be something in the water” (Eyles 1985, 126). Paikkojen inhimillistä merkitystä tutkinut Edward Relph (1986) kirjoittaa autenttisesti asenteesta paikkoihin. Hän jakaa tämän asenteen tiedostamattomaan ja tietoiseen paikan tuntoon, joista tiedostamaton sisäpuolisuuden ja kuulumisen tunne on haastatteluissani paljon läsnä. Esimerkiksi suutari puhuu paikasta ”omana maailmana” ja

käyttää tätä metaforaa erotuksena siitä ulkopuolisesta maailmasta, jossa hänen yrittäjämiehensä oli töissä. Hän puhuu miehen maailmalla olosta useaan kertaan esimerkiksi sanomalla, että ”mies oli aina viikot maailmalla töissä”. Oman ”maailmansa” hän rajaa vapaaehtoisesti kotitalon kokoiseksi. Vain sen kokoinen alue on emotionaalisesti merkittävä.

Paikan merkitykselle voi etsiä selitystä myös pääomien ja resurssien kokemuksesta: haastateltava kertoo paikallapysymisensä resurssiksi. Hänen on ollut mahdollista, ei pakko, jäädä kotitaloonsa ja olla silti elämänsä aktiivinen toimija, työntekijä ja äiti. Talon hän pystyy hoitamaan yksin, ilman miestäkin. Oma talo on saavutus, mitä hän haluaa korostaa kenties osoituksena kunnollisuudesta ja kunniallisuudesta (Skeggs 1997), sillä ”punaisen tuvan perhe ei ole ’ongelmaperhe’” (Uimonen 2008, 128). Talo on myös konkreettisesti resurssi, kun se on aiemmin tarjonnut ja ehkä jälleen tulevaisuudessa tarjoaa tilat elannonhankkimiselle. Talo pysyy turvasatamana kun muut lähtevät.

Epävarmuuksien ja hallinnan verkko

Epävarmuutta aiheuttaa entisellä suutarilla se paradoksi, että *työtä on joko liikaa* (yrittäjänä) tai *liian vähän* (palkkatyössä sijaisena kenkäkaupassa) takaamaan riittävä toimeentulo, koska työtä on tarjolla lyhyinä, osa-aikaisina pätkinä ilman varmuutta tulevasta. Jos haastateltava jatkaisi yrittäjänä, hänen olisi pohdittava, miten estää yrittäjyyttä viemästä *voimia ja terveyttä*. Mahdollisesti hän *tietää voimavaransa nyt paremmin* eikä seuraa orgaanisesti muiden tai itse itselleen asettamia vaatimuksia. Tämä taito toisi epävarmuuteen tunnetta hallinnasta. Samoin hallinnantunnetta on se, että haastateltava *arvostaa omaa ammattitaitoaan ja pitää työstään*. Työ on myös *helppoa*, koska se jää päivän päätyttyä työpaikalle. Hallintastrategioihin kuuluu myös, että hän tietää selviävänsä omakotitalossaan yksinkin.

Entinen suutari näkee potentiaalia parantaa toimeentuloaan ja ylläpitää selviämiskäytännöitään siinä, että *lapset ovat lähidössä kotoa*, jolloin ehkä löytyy voimia aloittaa uudelleen yrittäjyys, sekä siinä, että *palkkatyön jatkumista* kesälomien ajan on luvattu. Mahdollisesti työpätkät ketjuuntuvat, mikä on haastateltavan näkökulmasta parempi vaihtoehto kuin ei työtä ollenkaan. Hän on lojaali vastaanottamaan pätkiä joustavasti. Hän ei suostu näkemään minulle tutkijana mieleen tulevia *paikan ja aluetalouden aiheuttamia haasteita*, mutta toisaalta hänen ei tarvitsekaan, sillä suutarina töitä näyttäisi riittävän. Kuitenkin asuinseutu saattaa taantua lisää, jolloin palkkatyötä on koko ajan vähemmän tarjolla. Varsinkin kotimaisten kien kysyntä voi yhä pienentyä, ja kertakäyttökulttuurissa korjauttaminen saattaa vähentyä. Näin ollen haastateltavan oma työ- ja koulutushistoria huomioiden *työmahdollisuudet* eivät välttämättä ole erityisen hyvät.

Lopuksi

Entisen yrittäjän kerronnan illustroimana olen pyrkinyt hahmottamaan muutosta: niin työmarkkinat, aluetaloudet kuin henkilökohtainen elämäkin muuttuvat ja vaikuttavat ratkaisevasti yksilön harkittavaksi kullakin hetkellä tuleviin ja valitsemiin työllistymisvaihtoehtoihin. Samoja ongelmia ja hallintayrityksiä on havaittavissa työelämässä laajemminkin. Entinen suutari ei näe tilannettaan laajemmassa kontekstissa siinä määrin, että työn pysyvä epävarmuus politisoituisi hänen mieleessään. Kuitenkin vain laajempi joukko, väki, kykenisi synnyttämään muutosta pois fordistisen yhteiskunnan toimintatavoista ja sanastosta (Jakonen ym. 2006, 8–9; Peltokoski 2012; Standing 2011). Mutta suutari ei syytä eikä surkuttele. Hän mainitsee pitkin haastattelua tiettyjä trendejä paikakunnallaan, jotka kielivät omaa tilannetta laajemmasta työn muutoksesta. Hän havaitsee, että jotkut eivät huonoon työtilanteeseen

tottuneena enää kykenekään työhön vaan syrjäytyvät (myös Varis 1995). Käsityöalalla yrittäneet naiset ovat tilaisuuden auetessa halunneet siirtyä palkkatöihin, koska työvaltainen ala on kannattamaton tai liian rankka. Paikkakunnalta häviää työpaikkoja ja avoinna on lähinnä harvoja teollisuuden työpaikkoja, joihin voi arvata hakevan etupäässä miehiä. Kuitenkaan hänen elämänpiirissään ei ole sellaista foorumia, jossa epävarman tai liiallisen työn kokemuksen huomaisi olevan jaettu kokemus, vaan tämä kärsimys merkityksellistyy yksilöllisenä ongelmana (Skeggs 2004, 59). Esimerkiksi Skeggs (2004, 77–78) kirjoittaa, että valkoiset työväenluokkaiset naiset eivät voi käyttää luokkaa voimauttavana ryhmäidentiteetin lähteenä eikä heillä ole sellaista kulttuurisen pääoman kenttää, jota voi hyödyntää itsen rakentamisessa ja esittämisessä. Lisäksi nykyisessä maailmassa tarvittavat pääomat ovat kadoksissa paljon suuremmaltakin osalta ihmisiä. Tämä kehitys ruokkii yksin yrittämisen ja pärjäämisen eetosta.

Haastateltava on omaksunut yrittäjätapaistumisen toimintamallin. Hän pitää yrityksen laittamista tauolle nimenomaan liiallisen kiireen eikä työn puutteen vuoksi yksilöllisenä ongelmanaan ja vastuuttaa itsensä löytämään ratkaisut siihen, että työllistyy ja toivottavasti myös siihen, että jaksaa (myös du Gay 1996; Rose 1992 itsen vastuuttamisesta ja hallinnomisesta). Hän on todistanut ja haluaa todistaa, että toimii työtehtävissä ja laajemmin työmarkkinoilla yrittäjyyttä muistuttavalla tavalla ja hallinnoi menestyksellä omaa potentiaaliaan (ks. Sennett 2002). Paikka- ja perhesuhteiden kombinaatio lisää osaltaan työmarkkinoilla toimimisen haasteita. Palkkatyössä ja yrittäjänä ilmenneen yrittäjätapaisten toiminnan seurauksena hän on myös kokenut liial-

lisen sitoutumisen kielteiset seuraukset, kiireen ja stressin. Kuitenkin, kun yrittäjä-työntekijän asenteesta pääsevät hyötymään entien tulevaisuusorientoituneiden, erikoistuneita taitoja vaativien ja hohdokkaiden alojen nuoret työntekijät, tämä entinen suutari on lähinnä osa sitä vähemmän menestyvää mutta kasvavaa ryhmää, jonka työpanokselle on käyttöä lähinnä lyhytaikaisesti ja ilman takeita tulevaisuudesta (Pongratz & Voss 2003, 12–14). Koska toimeentulo on niukkaa – tai vastaavasti töitä on liikaa – hän muistuttaa tältä osin työssäkäyviä köyhiä (Ehrenreich 2003; McDowell 2009). Nämä ihmiset eivät saa kunnollista toimeentuloa, vaikka aktiivisuutta, taitoja ja koulutusta olisi, koska eivät saa töitä, joista maksettaisiin riittävästi tai koska työpätkien väliin jää aukkoja.

Pääsääntöisesti tällaisia ihmisiä on suurissa kaupungeissa, joissa elämisen kustannukset ovat korkeat, mutta syrjäseuduillakin teollisuuden, maatalouden ja julkisen sektorin työpaikkojen vähennyttyä jää yritystulojen, osa-aikatyön palkan tai sosiaaliturvan määrä niin pieneksi, että eläminen on niukkaa. Asumiskustannukset ovat syrjäseudulla matalat, mutta kustannuksia lisää erityisesti liikkuminen, sillä häviävien palveluiden ja työpaikkojen perässä kulkemiseen menee aikaa ja rahaa. Monet valitsevat poismuuton – ja voivat yleensä saavuttaa vain huonommiksi kokemansa asuinolot kalliissa kaupungeissa – mutta haastateltava kuuluu niihin, jotka haluavat jopa kapinallisesti säilyttää elämässään yhden pysyvyyden eli asuinpaikan, kun työ tai perhe ei ole tae pysyvyydestä. Jääminen jäsentyy resurssina ja liikkuminen pakkona. Asuinpaikka tuntuu vapaaehtoiselta valinnalta ja tuo siten hyvinvointia ja tulevaisuudenuskoa, joka auttaa sietämään työoloista aiheutuvaa niukkuutta ja epävarmuutta.

Kirjallisuus

- Adkins, L. (2008) From retroactivation to futurity: The end of the sexual contract? *NORA* (16) 3, 182–201.
- Adkins, L. & Jokinen, E. (2008) Introduction: Gender, living and labour in the fourth shift. *NORA* (16) 3, 138–149.
- Cohen, L. & Musson, G. (2000) Entrepreneurial identities: Reflections from two case studies. *Organization* 7 (1), 31–34.
- Ehrenreich, B. (2003) *Nälkäpalkalla*. Helsinki: WSOY.
- Eyles, J. (1985) *Senses of Place*. Wellingborough: Silverbook Press.
- du Gay, P. (1996) *Consumption and identity at work*. London: Sage.
- Heikkilä, K. (2011) Jäädä vai lähteä? Teoksessa E. Jokinen, J. Könönen, J. Venäläinen & J. Vähämäki (toim.) ”Yrittäkää edes!” Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Helsinki: Tutkijaliitto, 37–50.
- Heiskala, R. & Kantola, A. (2010) Vallan uudet ideat: Hyvinvointivaltion huomasta valmentajavaltion valvontaan. Teoksessa P. Pietikäinen (toim.) *Valta Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 124–148.
- Herman, D. (2009) *Basic elements of narrative*. Malden: Wiley-Blackwell.
- Holvas, J. & Vähämäki, J. (2005) *Odotustila*. Pamfletti uudesta työstä. Helsinki: Teos.
- Hyvärinen, M. & Löyttyniemi, V. (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa J. Ruusuvoori & L. Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 189–222.
- Högbacka, R. (2000) Emäntiä, palkansaajia, työttömiä? Maaseudun naiset ja rakennemuutos. Teoksessa R. Högbacka & T. Trast (toim.) *Monessa mukana. Näkymiä naisten työhön ja elämään maaseudulla*. Helsinki: Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä, 15–32.
- Högbacka, R. (2003) *Naisten muuttuvat elämänmuodot maaseudulla*. Helsinki: SKS.
- Ikonen, H-M. (2008) *Maaseudun naiset yrittäjinä. Elettyjä käytäntöjä ja jaettuja tulkintoja yrittävissä yhteiskunnassa*. Acta Universitatis Tampereensis 1291. Tampere: Tampere University Press.
- Ikonen, H-M. (2010) *Muutu ihmiseksi, joka olet – Maalla-lehti jälkimodernin työntekijän ja paikan kuvaajana*. *Alue ja Ympäristö* 39 (2), 39–52.
- Ikonen, H-M. (2012) *Maaseudun naisyrittäjäksi tuleminen – esimerkki identiteetin rakentumisesta*. *Maaseudun Uusi Aika* 20 (1), 5–19.
- Jakonen, M., Peltokoski, J. & Virtanen, A. (2006) *Uuden työn sanakirja*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Jokinen, E. (2010) *Kodin, työn ja talouden uusi järjestys*. *Janus* 18 (1), 48–60.
- Jokinen, E., Könönen, J., Venäläinen, J. & Vähämäki, J. (toim.) (2011) ”Yrittäkää edes!” Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Julkunen, R. (2008) *Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista*. Tampere: Vastapaino.
- Kainulainen, S. (2006) *Huono-osaisuuden kasautuminen ja pitkittyminen Suomessa 1970–2000*. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (4), 373–386.
- Keith, M. & Pile, S. (1993) *Place and the politics of identity*. London: Routledge.
- Keskitalo-Foley, S., Komulainen, K. & Naskali, P. (2010) *Risto Reipas riskinottaja. Koulutuspolitiikan tavoitteleva ihannekansalainen*. Teoksessa K. Komulainen, S. Keskitalo-Foley, M. Korhonen & S. Lappalainen (toim.) *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Tampere: Vastapaino, 15–36.
- Komulainen, K., Keskitalo-Foley, S., Korhonen, M. & Lappalainen, S. (toim.) (2010) *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Tampere: Vastapaino.
- Kontula, A. & Jakonen, M. (2008) *Prekarisaatio ja työn tutkimuksen politiikat*. Teoksessa E. Jokinen & M. Eräsaari (toim.) *Kurjan ääni: osa 1 Yliopistotyöläiset*, 36–66. [online]. <URL:http://www.leenaerasaari.fi/pdf/KurjanAani_vol1.pdf>. Luettu 29.10.2012.
- Koski, L. & Tedre, S. (2004) *Maaseudun naisyrittäjien työnteon ehdot*. *Työelämän tutkimus* 2 (2–3), 123–143.
- Käyhkö, M. (2008) *Kädenjälki näkyviin – koulunpenkkiä väistelevät nuoret työläisnaiset*. Teoksessa T. Tolonen (toim.) *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 255–273.
- Lahikainen, L. & Mäkinen, K. (2012) *Luokka erona ja antagonismina*. *Kulttuurintutkimus* 29 (1), 3–18.
- Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (2004) *Elinvoimainen maaseutu – yhteinen vastuumme. Maaseutupolitiittinen kokonaisuohjelma 2005–2008*. Helsinki: Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 10/2004.

- Maatalouslaskenta 2010 (2011) Monialaiset maatalous- ja puutarhayritykset. [online]. <URL:http://www.maataloustilastot.fi/e-lehti-2011-06-29/index.html>. Luettu 29.10.2012.
- McDowell, L. (2009) *Working bodies. Interactive service employment and workplace identities*. Malden: Wiley-Blackwell.
- Meriläinen, H. (2011) Palkkatyöyhteiskunnan vaihtoehdot. Teoksessa E. Jokinen, J. Könönen, J. Venäläinen & J. Vähämäki (toim.) ”Yrittäkää edes!” Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Helsinki: Tutkijaliitto, 143–162.
- Miller, P. & Rose, N. (2010) *Miten meitä hallitaan*. Tampere: Vastapaino.
- Mäkinen, K. (2012) *Becoming valuable selves. Self-promotion, gender and individuality in late capitalism*. Acta Universitatis Tamperensis 1732. Tampere: Tampere University Press.
- Ní Laoire, C. (2001) A matter of life and death?: Men, masculinities and staying ‘behind’ in rural Ireland. *Sociologia Ruralis* 41 (2), 220–236.
- Obgor, J. (2000) Mythicizing and Reification in Entrepreneurial Discourse: Ideology-critique of Entrepreneurial Studies. *Journal of Management Studies* 37 (5), 605–635.
- Palkkatyöläinen (2011) Teema: itsensä työllistäjät. [online]. <URL:http://www.palkkatyolainen.fi/pt2011/pt-01-2011/pt-150211-t9.html>. Luettu 29.10.2012
- Peltokoski, J. (2012) Luokka luokkaa vastaan. Niin & näin 1/2012, 98–101.
- Pongratz, H. J. & Voss, G. G. (2003) From employee to “entreplooyee”. *Towards a ‘self-entrepreneurial’ work force? Concepts and Transformation* 8 (3), 239–254.
- Precarias a la deriva (2009) *Hoivaajien kapina – tutkimusmatkoja prekaarisuuteen*. Helsinki: Like.
- Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa -tutkimusryhmä (2011) Johdanto. Teoksessa E. Jokinen, J. Könönen, J. Venäläinen & J. Vähämäki (toim.) ”Yrittäkää edes!” Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Helsinki: Tutkijaliitto, 7–14.
- Relph, E. (1986) *Place and Placelessness*. London: Pion.
- Ricoeur, P. (1991) *Narrative identity*. Teoksessa D. Wood (toim.) *On Paul Ricoeur. Narrative and interpretation*. New York & London: Routledge, 188–200.
- Rose, N. (1992) *Governing the enterprising self*. Teoksessa P. Heelas & P. Morris (toim.) *The values of the enterprise culture: the moral debate*. London: Routledge, 141–163.
- Ross, A. (2009) *Nice work if you can get it: Life and labor in precarious times*. New York: New York University Press.
- Seikkula-Leino, J. (2007) *Opetussuunnitelmauudistus ja yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen*. Opetusministeriön julkaisuja 2007:28. Helsinki: Yliopistopaino.
- Sennett, R. (2002) *Työn uusi järjestys: miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta*. Tampere: Vastapaino.
- Silvasti, T. (2001) *Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista*. Helsinki: SKS.
- Sireni, M. (2002) *Tilansa tekijät. Tutkimus emännyydestä ja maatilasta naisen paikkana*. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 56. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Sivistys (2011) *Valtatutkijat: Konsultit tarvitsevat aktiivisen kansalaisuuden*. [online]. <URL:http://www.sivistys.net/uutiset/valtatutkijat_konsultit_tarvelivat_aktiivisen_kansalaisuuden.html>. Luettu 29.10.2012.
- Skeggs, B. (1997) *Formations of class and gender: Becoming respectable*. London: Sage.
- Skeggs, B. (2004) *Class, self, culture*. London & New York: Routledge.
- Standing, G. (2011) *The precariat: The new dangerous class*. London & New York: Bloomsbury Academic.
- Suomen maaseudun kehittämisstrategia 2007–2013 (2006) *Maa- ja metsätalousministeriö 3.8.2006 (viimeisin täydennys 16.4.2012)* [online]. <URL:http://www.mmm.fi/attachments/maaseutu/maaseudunkehittamisohjelmat/ohjelmatkaudelle20072013/5us7ImASu/strategia_16042012.pdf>. Luettu 29.10.2012.
- Syrjälä, H. (2012) *Pakkoyrittäjä sinnittelee yksin*. Helsingin Sanomat 8.3.2012, C2.
- TEM (2010) *MoniNainen ja uudistuva naisyritystäjyys. Naisyritystäjyyden edistämisryhmän loppuraportti*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 4/2010. [online]. <URL:http://www.tem.fi/files/25810/TEM_4_2010.pdf>. Luettu 29.10.2012
- Tolonen, T. (2005) *Locality and gendered capital of working-class youth*. *Young* 13 (4), 343–361.
- Tolonen, T. (2008) *Yhteiskuntaluokka: menneisyyden dinosauruksen luiden kolinaa?* Teoksessa T.

- Tolonen (toim.) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 8–17.
- Uimonen, M. (2008) Monikulttuurinen parisuhde ja suomalaisen julkisuuden sukupuolittuneet luokkakuvat. Teoksessa T. Tolonen (toim.) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 122–145.
- Varis, S. (2005) Pitkäaikaistyöttömänä maaseudulla. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 144. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Veijola, S. & Jokinen, E. (2008) Towards a hostessing society? Mobile arrangements of gender and labour. *NORA* 16 (3), 166–181.
- Vähämäki, J. (2009) Itsen alistus. Työ, tuotanto ja valta tietokykykapitalismissa. Helsinki: Like.
- Watson, T. (2009) Entrepreneurial action, identity work and the use of multiple discursive resources. The case of rapidly changing family business. *International Small Business Journal* 27 (3), 251–274.
- Åkerblad, L. (2011) Prekaari työmarkkinatilanne ja toimijuus. Teoksessa E. Jokinen, J. Könönen, J. Venäläinen & J. Vähämäki (toim.) ”Yrittäkää edes!” Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Helsinki: Tutkijaliitto, 19–26.